

Foto: Cees van Kempen (Ispida Wildlife Productions)

Voortgangsrapportage wolf

Deze rapportage geeft inzicht in de activiteit van de wolf in Nederland in de periode 1 augustus tot en met 20 oktober 2023.

Samenvatting

DNA-onderzoek toont voor het eerst jonge wolven uit 2023 aan

Bij het DNA-onderzoek voor de monitoring van de wolvenpopulatie in Nederland zijn voor het eerst een aantal van de in 2023 geboren welpen aangetoond. Het gaat om nakomelingen van verschillende roedels op de Veluwe en de roedel in de Drents-Friese regio. In deze voortgangsrapportage over de activiteit van de wolf in Nederland wordt verslag gedaan over de periode 1 augustus tot en met 20 oktober 2023. In totaal zijn in deze periode in Nederland 28 verschillende wolven aangetoond met DNA-materiaal. Hiervan zijn negen wolven voor het eerst in Nederland aangetroffen. De overige wolven zijn gevestigde individuen en verspreid over verschillende bekende territoria aangetoond.

Nederlands wolf in Duitsland aangereden

Een nakomeling uit de Noord-Veluwe roedel, is 300 kilometer verderop in Duitsland geïdentificeerd nadat hij daar (fataal) werd aangereden. De wolf werd eerst in de buurt van Lippetal in Noordrijn-Westfalen en later in het Ludwigsau territorium in Hessen aangetoond. Opmerkelijk is dat deze wolf (GW3501m) nooit in Nederland is aangetoond met DNA. Het is de tweede keer dat een Nederlandse wolf zich leek te gaan vestigen in Duitsland. De eerste wolf (GW2667m) – ook een nakomeling van de Noord-Veluwe roedel – werd begin dit jaar vastgesteld nabij Fleckertshöhe in Rijnland-Palts.

Territorium op de Utrechtse Heuvelrug

Sinds 8 maart wordt op de Utrechtse Heuvelrug een wolf (GW3237m) waargenomen op basis van DNA-monsters. De wolf is een nakomeling van de Noord-Veluwe roedel en heeft als eerste wolf een territorium in de provincie Utrecht. Zijn DNA is zowel vastgesteld in uitwerpselen als bij schade aan landbouwhuisdieren. Daarom stelt de provincie subsidie beschikbaar voor het plaatsen van wolfwerende rasters. Hiermee kunnen geregistreerde dierhouders, in een ruim begreemd gebied van de Utrechtse Heuvelrug, hun dieren beschermen tegen aanvallen van een wolf.

Toename aantal schademeldingen in enkele regio's

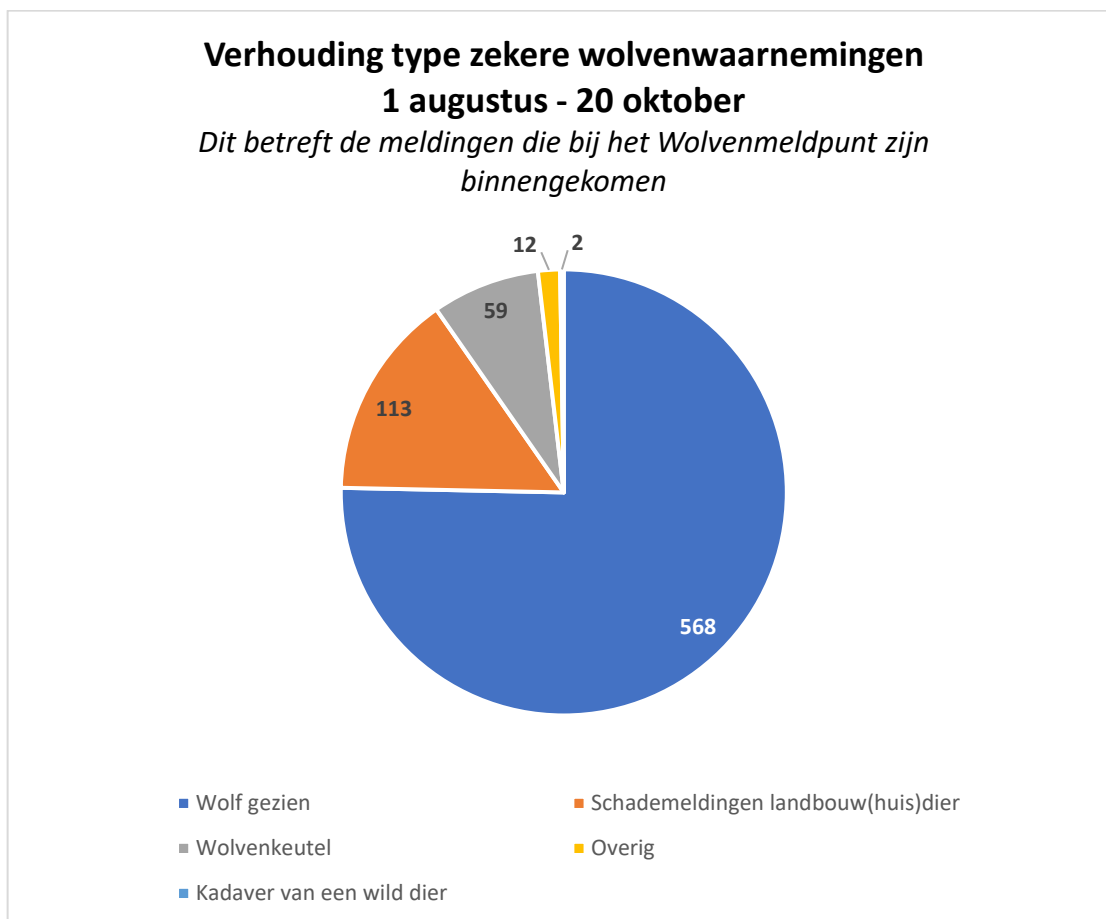
In een aantal regio's zoals Noordwest-Veluwe is een toename geweest van het aantal schademeldingen. In de speciale Faunaschade PreventieKit (FPK) wordt advies gegeven over preventieve maatregelen waaronder goede afrastering. Na analyse van bijna 1.000 schadegevallen (verspreid over Nederland) is gebleken dat er bij 3% van de gevallen een raster volgens adviesnorm aanwezig was. In 0,6% van deze gevallen zijn er geen gebreken aan het raster geconstateerd.

Schademeldingen bij BIJ12

In de afgelopen periode zijn 127 meldingen van [vermoedelijke wolvenschade aan landbouwhuisdieren](#) binnengekomen bij BIJ12. In totaal gaf de DNA-analyse bij 107 meldingen als uitslag dat het om [wolvenschade](#) ging. Vier keer werd het DNA van hond aangetoond. In drie gevallen is er nog geen DNA-uitslag bekend. Bij elf gevallen gaf de analyse geen resultaat. Deze elf meldingen zijn nader beoordeeld op basis van veldbezoek, locatie en schadebeeld. Van deze elf meldingen is na nadere beoordeling geconcludeerd dat in zes gevallen predatie door wolf niet was uit te sluiten.

Binnengekomen meldingen monitoring

In deze voortgangsrapportage geven we inzicht in de activiteit van de wolf in Nederland in de periode van 1 augustus tot en met 20 oktober 2023. Er zijn in deze periode 1.387 meldingen binnengekomen van (vermoedelijke) sporen van wolven. De meldingen werden gedaan bij het Wolvenmeldpunt van BIJ12, waarvan de uitvoering is belegd bij de Zoogdiervereniging. Bij 754 meldingen is op basis van bewijsmateriaal – zoals DNA-onderzoek op bijvoorbeeld een uitwerpsel – of beeldmateriaal duidelijk geworden dat het daadwerkelijk om een wolf ging. Van de overige 633 meldingen kon niet worden vastgesteld of dit een wolf betrof. In onderstaande diagram vindt u een overzicht van zekere wolvenwaarnemingen, verdeeld naar type waarneming.

Het diagram geeft een beeld van de zekere wolvenwaarnemingen die bij het Wolvenmeldpunt zijn binnengekomen in de periode van 1 augustus tot en met 20 oktober 2023. Bekijk [hier de link naar de interactieve weergave](#).

BIJ12 is de organisatie die namens provincies de beleidsuitvoering van het dossier van de wolf verzorgt. Dit heeft onder andere betrekking op monitoring en afhandeling van tegemoetkoming in schade. Deze voortgangsrapportage is tot stand gekomen met medewerking van Zoogdiervereniging (monitoring Wolvenmeldpunt), Wageningen University & Research (WENR, DNA-analyses) en het CEwolf consortium (Centraal Europese wolvenpopulatie, internationale uitwisseling genetische data).

De activiteit van de wolf in Nederland is in deze voortgangsrapportage gebaseerd op kennis uit de schademeldingen die binnenkomen bij BIJ12, het Wolvenmeldpunt en de gecoördineerde veldmonitoring (actieve monitoring). Ondanks de omvattendheid van deze bronnen, zijn deze niet volledig uitputtend en kan er meer wolvenactiviteit in Nederland aan de orde zijn dan waar wij zicht op hebben.

Voor meer informatie, zie de [website van BIJ12](#).

Overzicht verspreiding Wolf

Wolvenmonitoring 1 augustus - 20 oktober 2023

De kaart geeft de gebieden weer waar in de periode van 1 augustus tot en met 20 oktober 2023 met zekerheid wolven aanwezig waren in Nederland. Via DNA-analyse was het in een aantal gevallen mogelijk om de individuen te achterhalen. Wanneer u in de onlineversie van de voortgangsrapportage op de iconen klikt, krijgt u meer informatie over de betreffende wolven. Ook is het mogelijk om op de [kaart](#) in te zoomen. De betekenis van de iconen is onder de kaart uitgelegd.

In de tabel (onder de kaart) wordt een overzicht gegeven van de in Nederland gevestigde wolven en of deze wolven de afgelopen periode met DNA aangetoond zijn. Ook worden in deze tabel de welpen die in de afgelopen periode via DNA aangetoond zijn weergegeven. Daarnaast staan in dit overzicht de wolven die de afgelopen periode door Nederland trokken en die op basis van DNA-analyses aangetoond zijn. Bekijk [hier de interactieve kaart](#).

- Roedel Drents-Friese Regio
  Roedel Midden-Drenthe
  Roedel Noord-Veluwe
- Roedel Noordoost-Veluwe
  Roedel Noordwest-Veluwe
  Roedel Midden-Veluwe
- Roedel Zuidoost-Veluwe
  Roedel Hoge Veluwe e.o.
  Roedel Zuidwest-Veluwe
- Wolf Utrechtse Heuvelrug
  Wolf De Groote Heide
  Zwervende wolven
- Aanrijding auto met wolf
  Aanrijding trein met wolf
  Dode wolf
- Lijn tussen DNA-sporen zwervende wolven (N.B. dit is niet de daadwerkelijk gelopen route)

Toelichting en leeswijzer kaart

Op de kaart 'Wolvenmonitoring' zijn vijf typen iconen aangegeven: een gekleurd gebied met wolf-icoon, een grijze wolf, een auto-icoon, een trein-icoon en een pootafdruk-icoon.

De gekleurde gebieden met wolf-icoon geven het globale gebied aan waar de afgelopen periode op basis van DNA-analyse is aangetoond welke wolven (individuen) hier vastgesteld zijn. De gekleurde gebieden geven het gebied aan waar wolven officieel gevestigd zijn, volgens de criteria uit het Interprovinciaal Wolvenplan, of waar zich een paar heeft gevormd én waar in de afgelopen periode DNA-sporen zijn aangetroffen. De gevestigde wolven die de afgelopen periode via DNA zijn vastgesteld zijn: GW2090f en GW2397m in de Drents-Friese Regio, GW3011f in Midden-Drenthe, GW2666f op de Noordoost-Veluwe, GW998f en GW893m op de Noord-Veluwe, GW2668f en GW2664m op de Noordwest-Veluwe, GW2540f en GW2398m op de Midden-Veluwe, GW2435m op de Zuidwest-Veluwe, GW2087m in de regio van de Hoge Veluwe en omstreken en GW3237m op de Utrechtse Heuvelrug. Daarnaast wordt aan de hand van wildcamerabeelden aangenomen dat de volgende wolven de afgelopen periode nog steeds in hun territorium aanwezig waren: GW3250m in Midden-Drenthe, GW3012f op de Zuidwest-Veluwe, GW2363f en GW1889m op de Zuidoost-Veluwe.

De zwervende wolven zijn op kaart aangegeven als grijs gekleurde wolven. Zwervende wolven hebben nog geen vast leefgebied gevonden en zijn nog niet langer dan zes maanden in Nederland via DNA aangetoond. Van noord naar zuid betreffen de zwervende wolven: GW3541m, GW3647f, GW3425m. Voor wolven die langere afstanden afgelegd hebben, is tussen de eerste en de laatste locatie waar de zwervende wolf via DNA is vastgesteld, een stippellijn getrokken. Ook zijn eventuele andere plekken waar het dier via DNA is vastgesteld aangegeven. De aangegeven lijn betreft nadrukkelijk niet de daadwerkelijk gelopen route van de wolf. Op de kaart is voor wolf GW3237m een stippellijn aangegeven, omdat deze wolf een redelijke afstand op de Utrechtse Heuvelrug heeft afgelegd. Ook is wolvin GW3647f aangegeven, aangezien zij afgelopen periode ook een redelijke afstand heeft afgelegd.

De locaties met een auto-icoon zijn locaties waar een wolf is omgekomen in het verkeer. Dat is de afgelopen periode één keer gebeurd: GW3158m werd doodgereden op de A12. De locatie met een trein-icoon geeft aan waar een wolf (GW3647f) is omgekomen door een aanrijding met een trein. Wolven die door ander toedoen zijn omgekomen worden aangeduid met een gestreept pootafdruk-icoon. Dit was de afgelopen periode één wolf op de Hoge Veluwe. Het is nog niet bekend om welk individu het hier ging (zie ook toelichting in het kader dode wolven).

Tabel gevestigde en zwervende wolven

In onderstaande tabel is weergegeven van welke wolven er op dit moment een vermoeden bestaat dat zij gevestigd zijn in Nederland en waar ze zich (waarschijnlijk) de afgelopen periode bevonden. Gevestigde wolven zijn de afgelopen maanden of jaren (meerdere keren) in Nederland in dezelfde regio aangetoond en verblijven er langer dan zes maanden en/of hebben een paar gevormd. Deze wolven zijn om die reden in de tabel als 'gevestigd' aangeduid en er wordt daarom in die regio's actief onderzoek gedaan naar sporen. In het hoofdstuk 'Monitoring in de provincies' wordt meer toelichting gegeven op deze wolven.

Naast gevestigde wolven zijn er ook wolven die minder dan zes maanden in één regio voorkomen. Deze wolven zijn in de tabel aangegeven als zwervende wolven. Een zwervende wolf heeft nog geen vast leefgebied gevonden en is nog niet langer dan zes maanden in eenzelfde leefgebied via DNA aangetoond. Het kan hier dus ook gaan om nakomelingen van gevestigde wolven die de geboorteroedel inmiddels verlaten hebben maar nog geen vast leefgebied hebben gevonden. In het overzicht van de zwervende wolven zijn alleen wolven opgenomen die de afgelopen periode (1 augustus tot en met 20 oktober 2023) via DNA zijn vastgesteld in Nederland.

Het spreekt voor zich dat niet uit te sluiten valt dat er in deze periode meer wolven aanwezig waren in Nederland. Niet alle wolven worden waargenomen. Daarnaast vindt op sommige plekken in Nederland geen monitoring plaats, terwijl er wel wolvenwaarnemingen bekend zijn (bijvoorbeeld uit de (sociale)

media). Er is hiervoor eerst toestemming nodig van terreinbeheerders en andere betrokkenen om de terreinen te betreden en te onderzoeken.

Tabel 1. Gevestigde en zwervende wolven in Nederland. Van een gevestigde wolf is sprake als deze minimaal 6 maanden in dezelfde regio of hetzelfde gebied via DNA aantoonbaar aanwezig is en/of paarvorming heeft plaatsgevonden. Voor zwervende wolven is dat nog niet het geval. Voor gevestigde wolven wordt aangegeven of zij de afgelopen periode al dan niet met DNA aangetoond zijn, daarnaast worden hun nakomelingen die in de afgelopen periode met DNA vastgesteld zijn genoemd. Dikgedrukte codes staan voor gevestigde wolven. GW staat voor Genetische Wolf, gevolgd door een uniek volgnummer, en daarna een m (man) of f (vrouw). Nakomeling NV, staat voor nakomeling van de Noord-Veluwe roedel. Nakomeling DFR staat voor nakomeling van de roedel in de Drents-Friese Regio, nakomeling MV staat voor een nakomeling van de Midden-Veluwe roedel. De wolven aangeduid met een † zijn omgekomen.

Locatie		Wolvenindividuen	Voor het eerst via DNA vastgesteld in Nederland	Vastgesteld via DNA afgelopen periode	
Gevestigde wolven in Nederland	Drents-Friese Regio	GW2090f	April 2021	✓	
		GW2397m	September 2021	✓	
		GW3152m (nakomeling DFR)	Januari 2023	✓	
		GW3689m (nakomeling DFR)	Oktober 2023	✓	
		GW3690m (nakomeling DFR)	Oktober 2023	✓	
	Midden-Drenthe	GW3011f	September 2022	✓	
		GW3250m	April 2023	-	
		GW2864m**	Juni 2022	-	
	Veluwe	Noord-Veluwe	GW998f	Mei 2018	✓
			GW893m	Januari 2019	✓
			GW3155m (nakomeling NV*)	Januari 2023	✓
			GW3156m (nakomeling NV*)	December 2022	✓
			GW3238m (nakomeling NV*)	Februari 2023	✓
			GW3694f (nakomeling NV)	Oktober 2023	✓
		Noordoost-Veluwe	<i>Roedel op wildcamerabeelden vastgelegd, nog niet met DNA vastgesteld</i> Mogelijk is GW2666f één van de ouders van de roedel	-	-
			GW2666f (nakomeling NV*)	April 2022	✓
		Noordwest-Veluwe	GW2668f	Maart 2022	✓
			GW2664m	Maart 2022	✓
			GW3693f	Oktober 2023	✓
		Midden-Veluwe	GW2540f	April 2022	✓
GW2398m (nakomeling NV)			September 2021	✓	
GW3158m (nakomeling MV) †			November 2022	✓	
Zuidoost-Veluwe		GW2363f	Mei 2021	-	
		GW1889m (nakomeling NV)	September 2020	-	
Hoge Veluwe e.o.		GW2087m (nakomeling NV) <i>Partner vooralsnog onbekend</i>	Maart 2021	✓	
Zuidwest-Veluwe		GW3012f	Oktober 2022	-	
		GW2435m	November 2022	✓	
		GW3691f	Oktober 2023	✓	
	GW3692m	Oktober 2023	✓		
	GW3695m	September 2023	✓		
Utrechtse Heuvelrug	GW3237m (nakomeling NV)	April 2023	✓		
De Groote Heide	<i>Geen individu meer aanwezig</i>	-	-		
Zwervend in Nederland Afgelopen periode	Verspreid over Nederland	GW3425m	Juni 2023	✓	
		GW3541m	Augustus 2023	✓	
		GW3647f †	Oktober 2023	✓	

* Nakomeling van de Noord-Veluwe roedel (GW998f x GW893m), geboren in de periode 2019-2022 en aangetoond met DNA. Voor deze nakomelingen geldt dat zij nog kunnen optrekken met de ouderlijke Noord-Veluwe roedel of (vanaf ongeveer het tweede levensjaar) op zoek zijn naar een eigen territorium dat al dan niet in de buurt van het territorium van de ouderlijke roedel ligt.

** Deze wolf lijkt zich te hebben aangesloten bij de Midden-Drenthe roedel, blijkt uit zichtwaarnemingen.

Monitoring in provincies

In Nederland kennen we zowel gevestigde als zwervende wolven. Op deze pagina geven we eerst een overzicht van de activiteit van gevestigde wolven. Dit zijn de wolven die al langer dan zes maanden in één gebied verblijven en/of een paar hebben gevormd. Daarna benoemen we enkele bijzonderheden van de zwervende wolven die in ons land zijn vastgesteld.

Monitoring gevestigde wolven

In onderstaande tekst wordt gesproken over **roedels** en **wolvenparen**. Een wolvenpaar bestaat uit een wolvijn en een wolf waarvan bevestigd is dat ze samen optrekken. Zodra dit paar in dit jaar of in voorgaande jaren welpen heeft gehad spreken we van een roedel. Wolven die vorig jaar zijn geboren heten **jaarlingen**, wolven die dit jaar zijn geboren heten **welpen**.

Drenthe en Fryslân

Drents-Friese regio

De roedel die gevestigd is in de Drents-Friese regio werd meerdere keren in het gebied aangetoond. Zowel de aanwezigheid van het ouderpaar (wolf GW2397m en wolvijn GW2090f) als enkele nakomelingen zijn vastgesteld in het territorium. Het DNA van het ouderpaar en dat van de laatste jaarling GW3152m, is bij meerdere casussen van gebeten vee genetisch vastgesteld. Uit de DNA-analyse blijkt dat het ouderpaar en de jaarling bij een aantal gevallen ook samen hebben gegeten. Op wildcamerabeelden zijn binnen het territorium naast het ouderpaar en de jaarling, zeven welpen zichtbaar.

Twee welpen van dit jaar zijn via het DNA van uitwerpselen voor het eerst aangetoond. Zij hebben de codes GW3689m en GW3690m gekregen.

Het leefgebied van de roedel bestaat uit meerdere natuurgebieden en tussenliggend agrarisch gebied in het grensgebied van Fryslân en Drenthe tot net in Overijssel. In Overijssel is vijf keer het DNA gevonden van de vader van de roedel en de mannelijke nakomeling GW3152m. Dit was nabij Kallenkote. Deze periode is er vlakbij het leefgebied van deze roedel ook een zwervend individu waargenomen (GW3541m), dit individu was niet eerder in Nederland met DNA vastgesteld (zie zwervende wolven).

Het wolvenpaar met wolf GW2397m en wolvijn GW2090f is sinds het najaar van 2021 in deze regio aanwezig en heeft in 2022 en 2023 nakomelingen gekregen. De wolvijn is geboren in Duitsland en afkomstig uit de Barnstorfroedel (Nedersaksen). Van wolf GW2397m is vooralsnog geen afkomst bekend, omdat de ouders (nog) niet in de monitoring zijn voorgekomen.

Midden-Drenthe

Op wildcamerabeelden is de roedel in Midden-Drenthe opnieuw vastgelegd. De vijf welpen van dit jaar zijn op de beelden te zien bij de roedel. De moeder (de wolvijn GW3011f) is dit keer ook genetisch in het gebied vastgesteld. Het DNA van de wolvijn is één keer via een uitwerpsel gevonden. Ook is haar DNA samen met het DNA van een ander lid van de roedel aangetoond bij één schadegeval in de omgeving van Grolloo. Mogelijk betreft het het DNA van de vermoedelijke partner van de wolvijn (wolf GW3250m) of een nakomeling van het paar.

Wat verder bijzonder is, is dat op basis van zichtmeldingen van wildcamerabeelden, het er op lijkt dat nog een andere mannelijke wolf optrekt met deze roedel. Wolven leven doorgaans alleen met familieleden in een leefgebied. Het andere mannelijke individu is op basis van uiterlijke kenmerken te onderscheiden van de wolven uit de roedel in deze regio. Het is onduidelijk welk individu het betreft, aangezien er geen DNA van een andere wolf dan de roedel aangetroffen is in de regio. Mogelijk betreft het de mannelijke wolf GW2864m. De aanwezigheid van dat individu is regelmatig in de regio van de roedel vastgesteld via DNA in de periode van augustus 2022 tot en met juni 2023.

Het wolvenpaar met wolf GW3250m en wolvijn GW3011f is sinds het voorjaar van 2023 samen in de regio van Midden-Drenthe aanwezig. Het DNA van wolvijn GW3011f wordt vanaf september 2022 al in de

regio aangetroffen en wolf GW3250m werd in april 2023 voor het eerst genetisch vastgesteld in Midden-Drenthe. GW3011f is afkomstig uit Duitsland (geboorteroedel Nordhorn, Nedersaksen). Het is onbekend wat de herkomstroedel van wolf GW2864m en GW3250m is. In 2023 heeft dit paar hier voor het eerst welpen gekregen.

Gelderland

In Gelderland, met name op en rond de Veluwe, zijn via het DNA van verschillende wolvensporen achttien individuele wolven vastgesteld. Van de achttien wolven zijn er dertien individuen aangetoond vanuit sporen die gevonden zijn tijdens de monitoring (bijvoorbeeld DNA via een uitwerpsel of via haren). Drie individuen zijn (enkel) via DNA-monsters van getroffen landbouwhuisdieren aangetoond. De overige twee individuen zijn zowel aangetoond via de monitoring (uitwerpselen) als via enkele schadegevallen.

Naast deze individuele wolven zijn in Gelderland in totaal 26 welpen op wildcamerabeelden vastgesteld (vier op de Noordwest-Veluwe, zes op de Noord-Veluwe, vijf op de Noordoost-Veluwe, zeven op de Zuidwest-Veluwe en vier op de Zuidoost-Veluwe). De 26 welpen zijn waargenomen in zes van de zeven roedels op de Veluwe; alleen van de Hoge Veluwe is onbekend of en hoeveel welpen er binnen de daar aanwezige roedel geboren zijn dit jaar.

Omvang wolventerritoria

Op de Veluwe bevinden zich meerdere wolventerritoria naast elkaar. Normaliter is een territorium van wolven ongeveer 200 km² groot, met daarin een variëteit aan landschappen. In voor de wolf-gunstige gebieden met veel bosbedekking, voldoende prooidieren en voldoende rust kan een territorium ook kleiner zijn, tot ongeveer 80 km² groot. In minder gunstige gebieden, bijvoorbeeld versnipperde natuurgebieden, in gebieden met voornamelijk agrarisch- en menselijke benutting en eventueel een lagere wildstand kan een territorium wel 400 km² bedragen. Meer duiding over de gemiddelde omvang van een wolventerritorium is te lezen in paragraaf 5.8 van de [Factfinding study van de wolf](#). Met nu zeven roedels op de circa 1.000 km² van de Veluwe, is zichtbaar dat hier niet elk territorium 200 km² in omvang is en lijkt het erop dat het gebied zeer geschikt is voor wolven.

Noord-Veluwe

De aanwezigheid van de ouders van de Noord-Veluwe roedel, GW998f en GW893m, is opnieuw vastgesteld in het territorium. Dit bleek uit gevonden DNA van in totaal vier uitwerpselen en tien schadegevallen. Zij zijn sinds 2019 in dit territorium gevestigd. Op de Noord-Veluwe zijn op wildcamerabeelden zes welpen van dit jaar gezien. Er zijn bij deze roedel ook jaarlingen op de wildcamera's te zien; ook is van enkele van de jaarlingen het DNA gevonden. Het paar leeft dus met minimaal zes welpen van dit jaar en enkele jongen uit eerdere jaren in het territorium. De afgelopen periode is voor het eerst de nakomeling GW3239f met DNA uit uitwerpselen aangetoond.

Opvallend is dat deze roedel grote afstanden aflegt. De Noord-Veluwe roedel is niet alleen in hun eigen territorium aangetoond; ook zijn zij aangetoond via camerabeelden op de Midden-Veluwe. In totaal stonden daar elf individuen op beeld. Deze roedel wordt ook op camerabeelden gezien in het territorium van de roedel op de Noordoost-Veluwe. Hieruit blijkt dat de roedel zich door de tijd over een uitgestrekt gebied beweegt. Het DNA van het ouderpaar is tevens op verschillende plekken op de Veluwe ver uit elkaar gevonden (met 20 kilometer afstand ertussen).

Het paar met wolf GW893m en wolvin GW998f is al sinds 2019 samen op de Noord-Veluwe actief. De wolvin is al sinds 2018 aanwezig. Beide wolven zijn geboren in Duitsland. GW893m is van de Eschede/Rheinmetall roedel (Nedersaksen) en GW998fm is afkomstig van de Babben-Wannichen roedel (Brandenburg). Het paar heeft sinds 2019 ieder jaar welpen gekregen. Een aantal van die welpen hebben inmiddels een eigen territorium gevonden binnen Nederland en/of zijn uitgezworven richting Duitsland op zoek naar een partner.

Noordwest-Veluwe

De afgelopen periode is de gevestigde roedel op de Noordwest-Veluwe wederom aangetoond. Er zijn vier welpen vastgelegd op camerabeelden. De moeder van deze roedel (GW2668f) is 30 keer genetisch vastgesteld. Alle keren is haar DNA aangetroffen bij schadegevallen. De vader van de roedel is GW2664m, zo blijkt uit het DNA van één van de welpen van deze roedel. Aan de hand van het DNA van welpen (in dit geval GW3693f) kan namelijk herleid worden wie de ouders zijn. Van de wolf GW2664m is afgelopen periode ook DNA vastgesteld. Dit gebeurde enkel aan de hand van DNA gevonden via de monitoring in het gebied (via uitwerpselen en via een kadaver van een edelhert). De wolf GW2664m is afgelopen periode niet via landbouwhuisdieren aangetoond. Dit is opmerkelijk aangezien uit de wildcamerabeelden blijkt dat de roedel in dit gebied aanwezig is, maar enkel het DNA van de moeder meerdere keren en vaak bij schadegevallen is aangetroffen in het gebied. Het is onduidelijk of dit aangeeft dat de wolvin van de roedel alleen jaagt.

De wolvin GW2668f is in de zomer van 2022 voor het eerst in deze regio van de Veluwe vastgesteld. In het najaar van 2022 werd haar partner GW2664m in dit gebied aangetoond. De herkomstroedel van GW2668f is voorsnog onbekend. De wolf GW2664m is geboren in Duitsland en is een nakomeling van de Barnstorfroedel in Nedersaksen. In 2023 heeft het paar voor het eerst welpen gekregen op de Noordwest-Veluwe.

Noordoost-Veluwe

De roedel op de Noordoost-Veluwe is in het gebied aanwezig en loopt met regelmaat met vijf welpen langs cameravallen verspreid over het territorium. Er is nog geen DNA van de welpen gevonden, waardoor het onduidelijk is welke wolven de ouders zijn. Mogelijk is de moeder GW2666f; van haar is in dit gebied de afgelopen periode één keer DNA via een uitwepel gevonden. Deze wolvin is geboren in de (naastgelegen) Noord-Veluwe roedel en wordt al sinds het voorjaar van 2022 op de Noordoost-Veluwe aangetoond. Als het DNA van de welpen gevonden wordt, kan met zekerheid vastgesteld worden of zij inderdaad de moeder is van de hier gevestigde roedel. Het is onbekend wie de vader van de roedel is.

Wat bijzonder is aan één van de welpen van de Noordoost-Veluwe roedel is dat deze welp een (oude) breuk in de staart lijkt te hebben. Dit lijkt het geval te zijn al van kleins af aan, waardoor deze wolf individueel herkenbaar is op camerabeelden.

Midden-Veluwe

In het territorium van de Midden-Veluwe zijn twee individuen aangetoond via DNA uit gevonden uitwerpselen. Het gaat om de mannelijke wolf GW2398m en de wolvin GW2540f. De mannelijke wolf vormde eerder in dit gebied een paar met de in het voorjaar overleden wolvin GW960f. Zij hadden in 2022 voor het eerst welpen gekregen. Na het overlijden van GW960f is het mogelijk dat de wolvin GW2540f haar plaats heeft overgenomen en de nieuwe partner is van GW2398m. Dit aangezien er opnieuw in het gebied twee wolven op camera worden gezien en hier van beiden het DNA aangetroffen is.

De jaarlingen van 2022 (met als ouders GW960f en GW2398m) zijn niet met zekerheid op camerabeelden gezien. Eén van de jaarlingen uit 2022 (GW3158m) is op 28 augustus 2023 doodgereden op de A12 bij Waterberg.

De wolf GW2398m wordt sinds het voorjaar van 2022 op de Midden-Veluwe vastgesteld. Deze wolf is geboren in de (naastgelegen) Noord-Veluwe roedel. De wolvin GW2540f wordt sinds begin 2023 vastgesteld op en rond de Veluwe. Deze wolvin is geboren in Duitsland en is afkomstig van de roedel Gührde (Nedersaksen).

Zuidoost-Veluwe

De roedel op de Zuidoost-Veluwe loopt regelmatig met vier welpen langs wildcameravallen. De mogelijke ouders van de roedel zijn wolvin GW2363f en wolf GW1889m. Echter kan dit pas bevestigd worden als dit uit DNA van de welpen blijkt. Hoewel er op camerabeelden een wolvenpaar gezien is, zijn deze wolven deze periode niet met DNA aangetoond.

De wolvin GW2363f en wolf GW1889m zijn in het voorjaar van 2022 voor het eerst in de regio van Zuidoost-Veluwe vastgesteld. De wolvin is geboren in Duitsland en is afkomstig van de Barnstorfroedel (Nedersaksen). Wolf GW1889m is een nakomeling van de Noord-Veluwe roedel.

Hoge Veluwe e.o.

Het is onduidelijk of er op de Hoge Veluwe ook dit jaar welpen zijn geboren en of deze nog in leven zijn. Op de Hoge Veluwe vindt geen gecoördineerde veldmonitoring plaats vanuit het Wolvenmeldpunt, wel worden door het Wolvenmeldpunt waarnemingen gevalideerd die het publiek instuurt uit het park en vindt er veldonderzoek plaats in de gebieden grenzend aan de Hoge Veluwe. Zo is de mannelijke wolf GW2087m in de omgeving van de Hoge Veluwe vastgesteld. Zijn DNA is negen keer aangetoond aan de hand van wolvenharen die zijn gevonden in een aangrenzend natuurgebied. Gezien de locatie van de aangetroffen haren is GW2087m mogelijk de vader van de welpen die op de Hoge Veluwe zijn geboren in 2022.

Wolf GW2087m is een nakomeling van de roedel op de Noord-Veluwe en wordt sinds het najaar van 2021 in deze regio aangetroffen.

Zuidwest-Veluwe

De gevestigde roedel op de Zuidwest-Veluwe is hier afgelopen periode wederom een aantal keren waargenomen. De roedel is regelmatig te zien op [cameravallen](#), en de welpen worden ook met regelmaat gefotografeerd door bezoekers van het gebied. Hieruit blijkt dat er in de roedel minimaal zeven welpen zijn geboren dit jaar. Drie welpen van deze roedel zijn dit keer voor het eerst genetisch vastgesteld, namelijk GW3691f, GW3692m en GW3695m. Op basis van het DNA van de welpen is met zekerheid duidelijk dat de ouders GW2435m en GW3012f betreffen. De ouders zelf zijn de afgelopen periode niet aangetoond via DNA.

De wolf GW2435m en wolvin GW3012f worden sinds eind 2022 in deze regio van de Zuidwest-Veluwe waargenomen. De mannelijke wolf is geboren in België en is een nakomeling van de Hechtel-Eksel roedel in Vlaanderen. De wolvin GW3012f is geboren in Duitsland en is een nakomeling van de Göhrde roedel in Nedersaksen. In 2023 heeft het paar hier voor het eerst welpen gekregen.

Screenshot van beelden van de cameravallen waarop de roedel en de welpen regelmatig worden vastgelegd. [Hier zijn de beelden van Natuurmonumenten online te bekijken.](#)

Utrecht & Noord Holland

Op de Utrechtse Heuvelrug zijn ook in deze periode twee wolven gezien. Het gaat om twee mannelijke wolven GW3237m en GW3425m. De twee wolven zijn nooit samen op één camerabeeld aangetoond. De wolf GW3237m wordt hier al geruime tijd aangetoond op basis van DNA vanaf 8 mei. Het DNA is zowel gevonden in uitwerpselen als bij schade aan landbouwhuisdieren. Wolf GW3237m is zowel in het Utrechtse als in het Noordhollandse deel van de Utrechtse Heuvelrug aangetoond. GW3237m is een nakomeling van de Noord-Veluwe roedel.

Naast GW3237m wordt er een tweede wolf waargenomen op de Utrechtse Heuvelrug: GW3425m (zie kopje Zwervende wolven).

Een wolf op de Utrechtse Heuvelrug, vastgelegd op wildcamera

Noord-Brabant & Limburg

De Grootte Heide

De gevestigde wolf GW1625m is deze periode niet genetisch aangetoond in zijn territorium op De Grootte Heide (grensgebied Noord-Brabant en Limburg). Daarnaast is deze wolf ook niet meer op camerabeelden aangetoond de afgelopen periode. Het is op dit moment onbekend waar deze wolf zich bevindt. In het gebied zijn sinds begin juli geen wolvensporen meer gevonden.

In Zuidwest-Brabant is afgelopen najaar gestart met het actief zoeken naar wolvensporen (de zogeheten 'actieve monitoring'). Hierbij wordt door een team van deskundigen gezocht naar sporen van de wolf met als doel om inzichtelijk te krijgen of er zich (ook aan de Nederlandse kant) een wolf ophoudt. Dit naar aanleiding van de waarnemingen die net over de grens in de regio Kalmthout-Wuustwezel in België worden gedaan. Meer weten over hoe de monitoring plaatsvindt in Nederland, lees het op de [site van BIJ12](#).

GW1625m is afkomstig van de Frans-Alpiene populatie. De alpiene wolvenpopulatie concentreert zich in de Franse en Italiaanse Alpen, het Franse middegebergte als het Centraal Massief en Vogezen. GW1625m is in het verleden vanuit die regio richting Nederland getrokken, waar hij eind het voorjaar van 2020 was gevestigd op De Grootte Heide. De wolf heeft al die tijd geen partner gehad.

Monitoring zwervende wolven

In de periode van 1 augustus tot en met 20 oktober 2023 zijn er verspreid over Nederland en buiten de bekendewolventerritoria, drie verschillende wolvenindividuen via DNA-analyse vastgesteld. Deze wolven zijn nog niet langer dan zes maanden in één regio aanwezig en/of hebben nog geen paar met een andere wolf gevormd (wat ook kan duiden op vestiging). Het gaat om de individuen GW3425m, GW3541m en GW3647f. Alle drie de wolven zijn geboren in Duitsland. Wolf GW3425m is afkomstig van de herkomststroedel Flechtinger Höhenzug (Saksen-Anhalt), wolf GW3541m is afkomstig uit de herkomststroedel Meppen (Nedersaksen) en wolf GW3647f is afkomstig uit de herkomststroedel Steinhorst (Nedersaksen).

De locaties waar deze wolven vastgesteld zijn, zijn op de kaart aangegeven met een icoon van een grijs gekleurde wolf.

Wolvin GW3647f is medio oktober genetisch vastgesteld in Zuidoost-Drenthe bij drie aanvallen op landbouwhuisdieren en via één uitwerpsel. Op 24 oktober werd de wolvin hemelsbreed circa 82 kilometer zuidelijker doodgereden door een trein nabij Winterswijk (Gelderland).

Naast de voorgenoemde wolvenindividuen is er in de omgeving van Follega (Fryslân) ook een zwervende wolf via DNA vastgesteld. Uit de genetische analyse kon geen individu vastgesteld worden.

Zwervende Nederlandse wolf in Duitsland met DNA aangetoond

Een mannelijke nakomeling van de Noord-Veluwe roedel (van ouderpaar GW998f x GW893m) is voor het eerst met DNA aangetoond in Duitsland in de buurt van Lippetal in Noordrijn-Westfalen. Deze wolf heeft GW-code GW3501m gekregen. Een tweede monster is wat later verzameld in het Ludwigsau territorium in Hesse, waar dit mannetje dood gevonden is. Deze plek is ca. 300km verwijderd van de Noord-Veluwe. Het betreft de tweede in Nederland geboren wolf die in het buitenland via DNA wordt aangetoond. De eerste wolf betrof GW2667m (ook een nakomeling van GW998f x GW893m) die op 6 januari 2023 genetisch is vastgesteld nabij Fleckertshöhe in Rijnland-Palts (Duitsland). Opmerkelijk aan GW3501m is dat deze in Nederland nog nooit via DNA is aangetroffen.

Dode wolven

In deze periode zijn twee wolven fataal aangereden en is één dode wolf in de Hoge Veluwe aangetroffen. Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld en naar het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC) in Utrecht vervoerd. Daar wordt gezamenlijk met Wageningen Environmental Research (WENR), sectie op het kadaver uitgevoerd. Bij de sectie kijkt WENR naar dierecologische aspecten als leeftijd, geslacht, voortplantingsstatus en identiteit en DWHC naar veterinaire zaken als ziekten en afwijkingen. Wanneer mogelijk wordt de eventuele maaginhoud veiliggesteld en beoordeeld op samenstelling.

A12 te Waterberg

Wolf GW3158m, een jong van de roedel Midden-Veluwe is op 28 augustus doodgereden op de A12 bij klaverblad Waterberg.

Aanrijding trein Winterswijk

Wolvin GW3647f is medio oktober genetisch vastgesteld in Zuidoost-Drenthe bij drie aanvallen op landbouwhuisdieren en via één uitwerpsel. Haar herkomstroedel is Steinhorst in Duitsland. Op 24 oktober werd ze doodgereden door een trein nabij Winterswijk.

Dode wolf Hoge Veluwe

Op 7 september 2023 werd door medewerkers van Nationaal Park de Hoge Veluwe een dode wolf gevonden in het park. Het dier was in verregaande staat van ontbinding. Helaas heeft DNA-analyse nog niet geresulteerd in een individubepaling omdat het weefsel te ver vergaan was. Er zal een nieuwe poging worden gedaan op basis van een DNA-monster van een tand.

Afhandeling schade door BIJ12

In de periode 1 augustus tot en met 20 oktober 2023 zijn 127 meldingen van vermoedelijke wolvenschade aan landbouwhuisdieren binnengekomen bij BIJ12.

Twee van de 127 meldingen zijn niet verder onderzocht. Tijdens de eerste beoordeling van deze meldingen werd namelijk aan de hand van toegestuurde foto's en een omschrijving van de situatie al duidelijk dat het niet om schade door wolf ging. Bij de overige 125 meldingen is wel nader onderzocht of er sprake was van wolf.

Bij alle meldingen was DNA-afname tijdens het veldbezoek mogelijk. In 107 van de 125 gevallen gaf de DNA-analyse als uitslag dat het om wolvenschade ging. Vier keer werd het DNA van hond aangetoond. In elf gevallen gaf de analyse geen resultaat. Deze meldingen zijn nader beoordeeld op basis van veldbezoek, locatie en schadebeeld. In drie gevallen is er nog geen DNA-uitslag bekend.

Alle elf meldingen waar de DNA-analyse geen resultaat gaf zijn inmiddels beoordeeld. Zes keer is de schade vermoedelijk veroorzaakt door wolf. Twee keer is beoordeeld dat vos de schadeveroorzakende diersoort betreft en twee keer is de diersoort onbekend. In één geval was niet te beoordelen of er sprake is geweest van predatie. De actuele cijfers van schademeldingen zijn terug te vinden op bij12.nl/wolf.

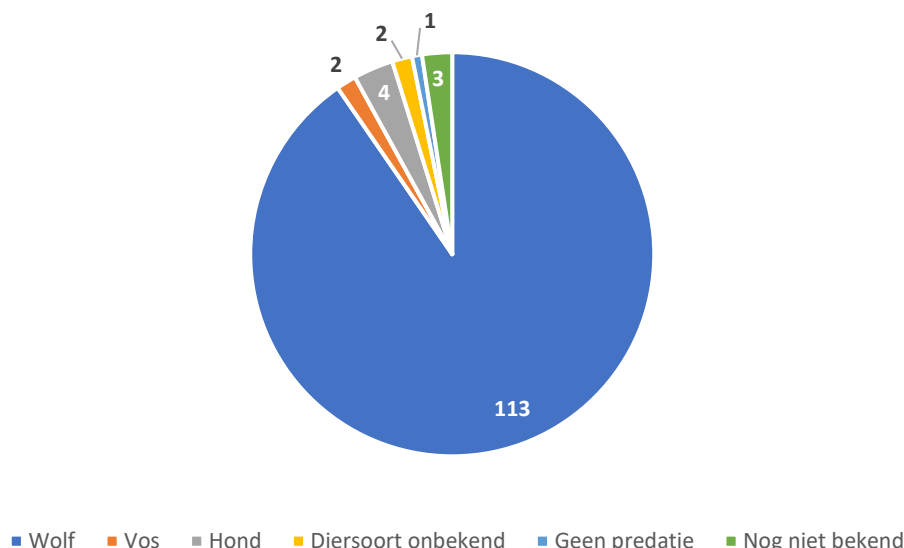
Overzicht van schademeldingen bij BIJ12 en daaruit volgende resultaten

1 augustus tot en met 20 oktober 2023

Binnengekomen schademeldingen van vermoedelijke wolvenschade	127
Bij eerste beoordeling beoordeeld als niet veroorzaakt door wolf	2
Veldbezoek taxateurs en indien mogelijk DNA-afname bij vermoedelijke wolvenschade	125
Bevestigde schade veroorzaakt door wolf of wolf niet uit te sluiten	113
Bevestigde schade veroorzaakt door hond, vos, diersoort onbekend of geen predatie	9
Meldingen nog in behandeling	3

Verdeling schadeveroorzakende diersoorten 1 augustus - 20 oktober 2023

Dit betreft alleen de bij BIJ12 binnengekomen meldingen waar op voorhand wolf niet kon worden uitgesloten

N.B. Het diagram geeft alleen een beeld van de bij BIJ12 binnengekomen schademeldingen die nader werden onderzocht in de periode van 1 augustus tot en met 20 oktober 2023. Dit zijn meldingen waarbij het vermoeden bestaat dat een wolf de schade zou hebben veroorzaakt. [Bekijk hier de interactieve weergave.](#)

Groningen

In deze periode zijn twee meldingen van vermoedelijke wolvenschade uit Groningen binnengekomen. De DNA-uitslag bij beide meldingen gaf hond aan.

Drenthe

In provincie Drenthe zijn 29 meldingen bekend. In 25 gevallen bleek uit DNA-analyse dat de schade door wolf veroorzaakt was. Eén keer was hond de uitslag. In drie gevallen leverde DNA-analyse geen resultaat op. Hiervan is in twee gevallen beoordeeld dat wolf niet uit te sluiten is. Bij de overige melding is niet duidelijk welke diersoort de schadeveroorzakende diersoort betreft, deze melding staat daarom op diersoort onbekend. Bij de meeste meldingen waren de prooidier(en) schapen. Bij één melding betrof het naast een schaap ook een geit (DNA van wolf is aangetoond). Eén melding betrof alleen een geit (DNA van wolf aangetoond). Er waren ook meldingen betreffende runderen: drie keer pink(en) (waarvan in alle gevallen DNA van wolf is aangetoond), één keer een Waterbuffel kalf (DNA van hond aangetoond), één keer Galloway rund (DNA van wolf aangetoond) en één keer een koe (DNA van wolf aangetoond). Eén keer ging het om een gewond paard (DNA van wolf aangetoond) en één keer om een veulen (DNA-analyse gaf geen resultaat, beoordeeld als vermoedelijke wolf).

Fryslân

Vanuit Fryslân zijn 25 meldingen binnengekomen bij BIJ12. DNA-analyse toonde hierbij 23 keer wolf aan en twee keer geen resultaat. Deze meldingen zijn beoordeeld naar aanleiding van het veldbezoek en schadebeeld. Bij één melding is vos beoordeeld als schadeveroorzakende diersoort. Bij de andere melding is beoordeeld dat er geen schadeveroorzakende diersoort te achterhalen is, deze staat op diersoort onbekend. De binnengekomen meldingen betroffen voornamelijk meldingen waarbij sprake was van dode en gewonde schapen. Bij één melding betrof het een gewond paard (DNA-analyse gaf geen resultaat, beoordeeld als onbekend), bij één melding een minipaard (DNA van wolf aangetoond) en bij

één melding een pony (DNA van wolf aangetoond). Er is ook één melding betreffende een dode koe binnengekomen (DNA van wolf aangetoond).

Overijssel

In deze provincie zijn zeven meldingen van vermoedelijke wolvenschade binnengekomen. Hiervan is zes keer wolf aangetoond. Eén keer bleef de DNA-analyse zonder resultaat. Deze melding is beoordeeld aan de hand van veldbezoek en schadebeeld. Aan de hand van deze beoordeling was wolf niet uit te sluiten. Alle meldingen betroffen schapen.

Gelderland

Vanuit Gelderland zijn 53 meldingen van vermoedelijke wolvenschade binnengekomen. Hiervan is bij 47 meldingen wolf uit de DNA-analyse gekomen en in één geval is het DNA van hond aangetoond. De monsters van drie meldingen gaven geen resultaat en tweemaal is het DNA nog niet geanalyseerd. De drie meldingen zonder resultaat zijn inmiddels beoordeeld aan de hand van veldbezoek en schadebeeld. Twee keer was bij de schade betreffende schapen wolf niet uit te sluiten. Eénmaal is vastgesteld dat er geen sprake was van predatie (zie taartdiagram: 'geen predatie'). Van de overige twee meldingen wordt het DNA nog geanalyseerd. Naast schapen waren er deze periode ook twee meldingen betreffende een paard (bij één melding is DNA van hond aangetoond en bij de andere melding is beoordeeld dat er geen sprake was van predatie), één melding betrof een pony (DNA van wolf aangetoond) en één melding betrof een geit (DNA van wolf aangetoond).

Utrecht

Zes meldingen kwamen deze periode uit Utrecht. Bij alle meldingen ging het om dode (en in sommige gevallen ook gewonde) schapen. Vijfmaal is DNA van wolf aangetoond. Eén melding gaf geen resultaat en is nader beoordeeld aan de hand van het veldbezoek en schadebeeld. Bij deze melding was wolf niet uit te sluiten.

Noord-Holland

Vanuit Noord-Holland zijn drie meldingen binnengekomen. Bij de melding van een dode Schotse Hooglander is het DNA van wolf aangetoond. De twee andere meldingen betroffen beide één gedood schaap. Bij één melding kwam er geen DNA-uitslag uit de analyse. Deze melding is nader beoordeeld aan de hand van veldbezoek en schadebeeld. Beoordeeld is dat vos de schadeveroorzakende diersoort betreft. DNA van de andere melding moet nog worden geanalyseerd.

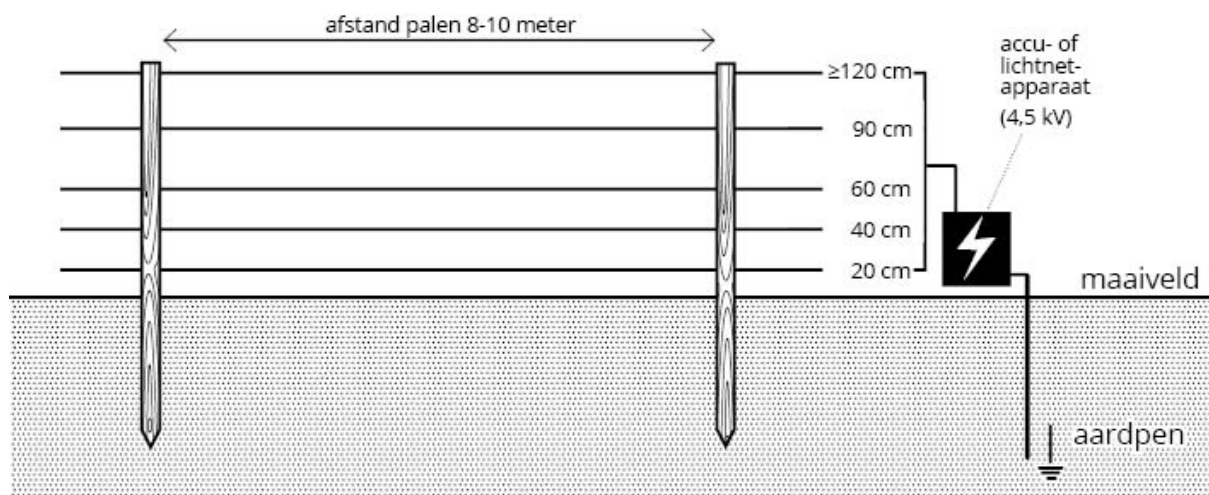
Overige provincies

Er zijn geen meldingen uit Flevoland, Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg binnengekomen bij BIJ12.

Preventieve maatregelen

Op de website van BIJ12 wordt in de [Faunaschade PreventieKit \(FPK\)](#) advies gegeven over preventieve maatregelen. Hier worden, onder andere, de volgende normen beschreven:

- Minimaal 120 cm hoog
- Minimaal vijf draden
  - o Waarvan de onderste draad op maximaal 20 cm hoogte
- Minimale spanning van 4500 volt

Denken als een wolf

Het is mogelijk om vee te beschermen tegen een wolf. Het helpt daarbij als men de situatie en de manier van afrasteren 'door de ogen van een wolf' bekijkt. Op deze manier worden de zwakke plekken beter opgemerkt. Zo zal een wolf meestal proberen om onder de afrastering door te kruipen. Er moet bijvoorbeeld extra aandacht besteed worden aan de onderste draad: is de afstand nergens meer dan 20 cm? Is de draad vrij van begroeiing, zodat er geen spanningsverlies ontstaat? Een ander belangrijk punt is dat een wolf na één flinke stroomstoot niet snel opnieuw zal proberen om aan te vallen. De keerzijde daarvan: als hij wél een toegang vindt tot makkelijk te grijpen prooien – zoals schapen in tegenstelling tot wild – dan zal hij blijven proberen. Het is dus beter om het in één keer goed te doen. Op de website van BIJ12 vind je [meer informatie over het voorkomen van schade](#).

Reactie wolf op raster

In verschillende natuurgebieden leven wolven al jarenlang samen met beschermde gescheperde schaapskuddes. Denk aan gebieden op de Veluwe, maar inmiddels ook al lange tijd in gebieden in Limburg, Noord-Brabant en in Drenthe. Deze schaapskuddes lopen 's nachts binnen een raster zoals in [deze video](#) te zien is. In de video is te zien hoe de wolf reageert op het raster. In sommige gevallen worden er ook kuddebeschermingshonden gebruikt.

Inzet rasters

Van mei 2014 tot en met oktober 2019 zijn er geen gegevens beschikbaar met betrekking tot rasters. Vanaf november 2019 tot en met februari 2022 zijn er wel gegevens verzameld, maar deze zijn niet uniform. Vanaf maart 2022 zijn deze gegevens wel uniform verzameld. Tot en met 20 oktober 2023 zijn er 1.125 meldingen gedaan van schadegevallen. Bij deze meldingen zijn er gegevens beschikbaar met betrekking tot de rasters. Nog niet alle beschikbare gegevens van deze meldingen zijn ook verwerkt. Van 981 van de 1125 meldingen zijn de gegevens verwerkt. Voor zover de gegevens bekend en verwerkt zijn, is bij 27 van de 981 meldingen voldaan aan de adviesnorm. Hieruit kan echter nog niet geconcludeerd worden dat het raster ook voldeed. In zes van de 27 gevallen heeft de taxateur beoordeeld dat het raster voldeed. In de overige gevallen zijn er gebreken geconstateerd.

	Aantal	%
Totaal aantal schademeldingen tot 20 oktober 2023	1.125	100%
Gegevens rasters bekend en verwerkt	981 van de 1125	87,2%
Rasters volgens adviesnorm (Faunaschade PreventieKit)	27 van de 981	2,8%
Rasters volgens adviesnorm (Faunaschade PreventieKit) en zonder gebreken opgesteld	6 van de 981	0,6%

Nieuws uit de provincies

Fryslân

Subsidieregeling wolfwerende maatregelen uitgebreid

In de provincie Fryslân ontvangen aanvragers van de [subsidieregeling 'voorkomen schade door wolven'](#) voortaan subsidie voordat ze wolfwerende rasters aanschaffen. Eerder was dit achteraf maar Gedeputeerde Staten van Fryslân hebben de subsidieregeling toegankelijker gemaakt voor dierhouders. Daarnaast kunnen houders van runderen, paarden en pony's ook gebruik maken van de subsidieregeling. Die was eerder alleen voor schapen- en geitenhouders. Provincie Fryslân wil hiermee dierhouders stimuleren om meer gebruik te maken van de subsidieregeling. De aanpassing van de subsidieregeling is gedaan op advies van de Gebietskommissie Wolf.

Gebietskommissie Wolf zet werk voort in 2024 en 2025

Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân vinden de Gebietskommissie Wolf een meerwaarde voor Fryslân en stellen daarom ook voor 2024 en 2025 budget beschikbaar. Zo kan de Gebietskommissie zich in blijven zetten voor een praktische uitvoering van schadepreventie. De Friese gebiedscommissie heeft ook aanbevelingen gedaan over hun reglement. De taken en wie er lid kan zijn van de Gebietskommissie Wolf zijn daarop gewijzigd. Op de website van provincie Fryslân vindt u [meer informatie over de Fryske aanpak](#).

Drenthe en Fryslân

Toeloop mensen voor wolf in Drents-Friese regio

In de Drents Friese regio is sinds begin november regelmatig overdag een wolf gezien. Het betreft een jonge wolf van ± 7 maanden die zelfstandig zijn leefgebied aan het verkennen is en op muizen jaagt. Dit trekt veel fotografen, natuurliefhebbers en toeristen aan. De gemeenten Westerveld (DR) en Ooststellingwerf (FR) hebben een stopverbod voor auto's ingesteld om onveilige verkeerssituaties te voorkomen en het toezicht verhoogd. De beide provincies, de gemeenten en terreinbeheerders roepen gezamenlijk op om de wolf niet te lokken of te voeren, afstand te houden tot de wolf (minimaal 100 meter) en de wolf niet achterna te lopen. Dit om het risico op mogelijke probleemsituaties in de toekomst te voorkomen.

Gelderland

Voorstel nieuwe wolvenbeleid 'grenzen aan de wolf in Gelderland'

Gedeputeerde Staten (GS) van de Provincie Gelderland hebben op 21 november een [voorstel voor nieuw wolvenbeleid](#) voorgelegd aan het Gelders Parlement (Provinciale Staten). Op basis van een populatieschatting van de Faunabeheereenheid Gelderland, de vele aanvallen op landbouwhuisdieren en een groeiend gevoel van onveiligheid bij mensen zijn GS van mening dat er een maximale wolvenpopulatie is ontstaan in Gelderland. Om populatiebeheer mogelijk te maken, moet er volgens Gelderland een internationaal wolvenplan komen. Ook wil de provincie eerder tot afschot overgaan bij onveilige situaties zoals aanvallen op goed beschermd vee, net zoals Duitsland onlangs aankondigde. Daarom hebben GS een scherpere definitie bepaald van probleemwolven en de aanpak van probleemsituaties. Ook de preventie tegen wolvenaanvallen op weidedieren moet beter. Gedeputeerde Staten willen daarom, op advies van de Gelderse Wolvencommissie, de subsidieregeling hiervoor verruimen naar de hele provincie en alle kwetsbare hoefdieren, zoals pony's en kalveren. Het moet daarbij ook makkelijker worden om subsidie aan te vragen en schades af te handelen.

Utrecht

Stopzetten pogingen tot zenderen van wolven

In de [voortgangsrapportage van september](#) meldde de provincie Utrecht al dat het niet gelukt is om de wolf op de Utrechtse heuvelrug te verdoven en te zenderen, en dat het proberen de wolf te verdoven en zenderen niet meer continue zou gebeuren. Dit zou alleen nog plaatsvinden gedurende maximaal 3 dagen na een probleemsituatie (wolf binnen 30m van hond/mens) of na een aanval op vee, waarbij de

kans groot wordt geacht dat de wolf nogmaals naar dezelfde locatie zou terugkeren. Op dinsdag 28 november heeft de verantwoordelijke gedeputeerde van de provincie Utrecht de Staten geïnformeerd dat het besluit is genomen niet langer pogingen te ondernemen om de wolf te zenderen. Het zenderonderzoek is daarmee voor nu gestopt. Meer informatie hierover is te vinden in [dit memo](#).

Subsidieregeling wolfwerende rasters provincie Utrecht

De wolf heeft zich gevestigd in de provincie Utrecht, zo blijkt uit DNA-analyses en de blijvende aanwezigheid van het dier in de afgelopen maanden. Daarom stelt de provincie subsidie beschikbaar voor het plaatsen van wolfwerende rasters. Hiermee kunnen geregistreerde dierhouders, in een ruim begreemd gebied van de Utrechtse Heuvelrug, hun dieren beschermen tegen aanvallen van een wolf.

Gekozen is om de subsidieregeling zo breed mogelijk open te stellen voor alle gehouden diersoorten die risico lopen op een aanval door de wolf. De regeling gaat open in januari 2024. Houders van runderen, schapen, geiten, varkens, alpaca's en paard(achtigen) die tussen 26 mei 2023 en 31 december 2023 al rasters hebben aangeschaft, komen ook voor subsidie in aanmerking.

Zowel professionele als hobbymatige- geregistreerde dierhouders kunnen subsidie krijgen voor een vaste of verplaatsbare wolfwerende afrastering. Ook is er subsidie beschikbaar voor een automatisch oprolsysteem voor bij de afrastering. De hoogte van de subsidie hangt onder andere samen met het aantal gehouden dieren en het soort raster. Het maximale subsidiebedrag is 20.000 euro per dierhouder. De eerste openstelling is voor het jaar 2024. Meer informatie over de subsidieregeling is te lezen op de [site van de provincie Utrecht](#). Op de provincie site is de subsidieregeling vanaf januari 2024 beschikbaar.

Noord-Brabant

Verruiming subsidieregeling preventieve maatregelen wolvenschade

Gedeputeerde Staten in de provincie Noord-Brabant hebben op 5 december jl. wijzigingen vastgesteld voor de [subsieregeling 'preventieve maatregelen wolvenschade'](#). Met dit besluit is de subsidieregeling verruimd voor een grotere groep dierhouders. Dit wil zeggen dat naast schapen en geitenhouders ook houders van paardachtigen, runderen, alpaca's, lama's en vrijlopende varkens in aanmerking kunnen komen voor subsidie voor preventieve maatregelen in Brabant. Voorwaarden zijn dat de maatregelen binnen een vastgesteld wolvenleefgebied of daarbuiten tijdens een urgente situatie genomen worden. Hiermee probeert de provincie Noord-Brabant het risico op schade veroorzaakt door wolven te verminderen en het animo voor het nemen van preventieve maatregelen te vergroten. Meer informatie is te vinden [op de site van Noord-Brabant](#).

Overig nieuws

Voorstel Europese Commissie voor wijziging internationale, beschermde status van wolven

De Europese Commissie heeft [voorgesteld](#) om de internationale status van de wolf te veranderen van 'strikt beschermd' naar 'beschermd'. Dit voorstel is gedaan op basis van eerder door EU lidstaten [aangeleverde data](#) over de toegenomen populaties en gevolgen in de EU. Het is nu aan de EU lidstaten om over het voorstel te stemmen. Als het voorstel om de internationale status van de wolf naar 'beschermd' te wijzigen wordt aangenomen, zal het worden voorgelegd aan het Permanent Comité van het [verdrag van Bern](#). Dit verdrag is verwerkt in de Europese vogel- en habitatrichtlijn.

Afhankelijk van de besluiten die door de EU lidstaten en het Permanent Comité genomen worden kan de Europese Commissie vervolgens voorstellen het rechtskader voor de wolf aan te passen.

Wolvenwaarnemingen melden bij BIJ12

Het melden van vermoedelijke wolvenwaarnemingen (zoals een zichtwaarneming of een spoor zoals een wolvendrol) is vanaf 1 november mogelijk via [de website van BIJ12](#). Voorheen gebeurde dit via nog de site van Wolven in Nederland. Aangezien BIJ12 verschillende wolventaken in beheer heeft (zoals het coördineren van de monitoring en de afhandeling van schade), is BIJ12 ook de plek waar wolvenwaarnemingen kunnen worden doorgegeven. De afhandeling van de melding, na het moment dat een waarneming is doorgegeven, blijft overigens onveranderd. Op de website van BIJ12 is het mogelijk om via een invulformulier de waarneming door te geven, waarna door een team deskundigen wordt gevalideerd of het inderdaad om een wolf gaat. Een wolvenwaarneming kan hier gemeld worden: [BIJ12.nl/Wolvenmeldpunt](#).

Internationale samenwerking: inzet voor internationaal wolvenplan

Het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft de afgelopen jaren samen met Duitsland onderzocht of het mogelijk is om met een aantal landen een Internationaal Wolvenplan te ontwikkelen. Duitsland, Vlaanderen, Wallonië, Frankrijk, Luxemburg en sinds kort ook Denemarken willen hier actief aan meewerken. Nederland heeft voorgesteld om een coördinerende stuurgroep op te richten. Deze stuurgroep zal worden verdeeld in een aantal werkgroepen waarin verschillende thema's worden uitgewerkt. Denk aan:

- Internationale monitoring om gezamenlijk te rapporteren (op populatieniveau) in het kader van de Habitatrichtlijn;
- Werkbare definitie probleemwolf; uitwisseling van kennis en ervaring met preventieve maatregelen;
- Kennisdeling van o.a. wetenschappelijke rapportages etc.

Internationaal is er steun voor de voorgestelde werkwijze. LNV is van plan om hier in 2024 met extra capaciteit mee aan de slag te gaan. Het streven is om nog in 2024 een Internationaal Wolvenplan op te leveren. Tijdens het Grensoverschrijdend Wolfoverleg op 27 en 28 november is het bovenstaande plan van aanpak gepresenteerd.

Grensoverschrijdend wolfoverleg

Op 27 en 28 november heeft in Luxemburg het zesde grensoverschrijdend wolfoverleg plaatsgevonden tussen de beleidsmedewerkers van de Benelux-landen en omliggende regio's in Duitsland en Noord-Frankrijk. Deze keer was ook Denemarken hierbij voor het eerst aanwezig. Noord-Frankrijk kon helaas niet aanwezig zijn. Dit internationale overleg is gericht op kennisuitwisseling en het leggen van contacten. Verschillende onderwerpen passeerden de revue zoals de uitwisseling van wolvendata m.b.t. verspreiding en aantal roedels. Maar ook de toepassing van preventieve maatregelen en de wijze waarop de verschillende landen hier mee omgaan. De omgang met probleemsituaties, hoe is de inzet van kuddebeschermingshonden te verbeteren en dergelijke zijn eveneens onderwerp van gesprek geweest. Zoals hierboven genoemd is ook de mogelijkheid van een internationaal wolvenplan aan de orde geweest. Het ministerie van LNV heeft hiertoe het initiatief genomen. Tot slot werd kennisgemaakt met

een demonstratie van een speurhond die wolvensporen kon detecteren en op die manier kon volgen waar de wolf geweest was.